

לא תחנם

ונתנם ה' אלקיך לפניך והכיתם החרם תחרים אתם לא תכרת להם ברית ולא תחנם. (דברים ז, ב)

חנייה בקרקע - חן - מתנת חנם

(עבודה זרה כ, א) "לא תחנם" - לא תתן להם חנייה בקרקע, דבר אחר "לא תחנם" - לא תתן להם חן, דבר אחר "לא תחנם" - לא תתן להם מתנת חנם.

וכן פסק הרמב"ם (ע"ז י, ד) ואין מוכרין להן פירות ותבואה וכיוצא בהן במחובר לקרקע... ומפני מה אין מוכרין להן שנאמר ולא תחנם לא תתן להם חנייה בקרקע, שאם לא יהיה להם קרקע ישיבתן ישיבת עראי היא, וכן אסור לספר בשבחן ואפילו לומר כמה נאה עובד כוכבים זה בצורתו, קל וחומר שיספר בשבח מעשיו או שיחבב דבר מדבריהם שנאמר ולא תחנם לא יהיה להם חן בעיניך, מפני שגורם להדבק עמו וללמוד ממעשיו הרעים, ואסור ליתן להם מתנת חנם, אבל נותן הוא לגר תושב שנאמר לגר אשר בשעריך תתנה ואכלה או מכור לנכרי במכירה ולא בנתינה.

ז' אומות

ויעויין בתוס' (ע"ז כ, א) שכתב דסתמא דמלתא מיירי בכולהו עובדי כוכבים, וכן משמע בסוגיין בסמוך, אלא דהקשה דהא לא תחנם בשבע אומות דוקא כתיב, דכתיב (דברים ז) ונשל גוים רבים מפניך החתי וגו' וכתיב לא תכרות להם ברית ולא תחנם, ולא תתחתן בהם, ובפרק הערל (יבמות עו, א) מוקמינן ליה בשבע אומות דבגירותן לית להו חתנות, וכן לא תחיה כל נשמה, ות' דודאי בכל הנך קראי איכא טעמא רבה דלא מצינן לאוקמינן אלא בז' אומות, ולא תחיה כל נשמה ליכא לאוקמי בשאר אומות דבהדיא כתיב בהו והיו לך למס ועבדוך, וכן כי יסיר לרבנן דלא דרשי טעמא דקרא סברא הוא לאוקמי בשבע אומות דמסירי טפי, וכן לא תתחתן ליכא לאוקמי אלא בשבע אומות שהרי כל שאר אומות מותרין לבא בקהל בגירותן, אבל מתנת חנם ונתינת חן וחנייה אין שום טעם לחלק בין שאר עובדי כוכבים לז' עממים.

כריתת ברית

אבל עדיין הק' דכריתת ברית שכתוב אצל לא תחנם, אי בשאר אומות איירי הכתיב (מלכים א, ה) גבי שלמה וחירם מלך צור ויכרתו ברית שניהם, ועוד דמשמע כל שאר אומות לא הוזהרו על כריתת ברית, דהא בגבעונים כתיב (יהושע ט) בקרבי אתה יושב ואיך אכרות לך ברית, משמע הא בשאר אומות מותר. ות' דלא תכרות ברית נמי לא קאי אלא בשבע אומות, וטעמא רבה איכא ועניינא דקרא נמי מוכח דכתיב ונשל גוים רבים ועצומים ממך מפניך החרם תחרים לא תכרות להם ברית, ואיכא למימר דכיון דבשעת כיבוש קיימי בלא תחיה שלא בשעת כיבוש קיימי באיסור כריתות ברית, אי נמי משום דאדוקי בעבודת כוכבים טפי אבל שאר אומות לא.

עכו"ם או גוי

ע"י בספר החינוך (מצוה תכו) וז"ל שלא נחמול על עובדי ע"ז ולא יישר בעינינו דבר מהם, כלומר שנרחיק ממחשבתנו ולא יעלה על פינו שיהיה במי שהוא עובד ע"ז דבר תועלת, ולא יהי מעלה חן בעינינו בשום ענין, עד שאמרו רבותינו ז"ל (ע"ז כ, א) שאסור לומר כמה נאה גוי זה או מה נחמד ונעים הוא, וע"ז נאמר ולא תחנם, ובא הפירוש על זה לא תתן להם חן, כענין שאמרנו. ויש מרבותינו שלמדו מלא תחנם לא תתן להם מתנות חנם, והכל שורש אחד.

משרשי המצוה, לפי שתחילת כל מעשה בני אדם היא קביעות המחשבה במעשים והעלות הדברים על שפת לשון, ואחר המחשבה והדבור בה תעשה כל מלאכה, ועל כן בהמנענו במחשבה ובדבור ממצוא בעובדי ע"ז תועלת וכן, הננו נמנעים בכך מלהתחבר עמהם ומלרדוף אחר אהבתם ומללמוד דבר מכל מעשיהם הרעים.

מדיני המצוה מה שאמרו ז"ל (ע"ז סה, א) כשאין נותנין להם מתנות חנם דדוקא למי שעובד ע"ז, אבל לא למי שאינו עובד ע"ז ואף על פי שהוא עומד בגיותו לאכול שקצים ורמשים ושאר כל העבירות כגון גר תושב, דמכיון

שקבל עליו שבע מצוות מפרנסין אותו ונותנין לו מתנת חנם. ואמרו ז"ל (ערכין כט, א) שאין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג. ועוד אמרו ז"ל (גיטין סא, א) שמותר לפרנס עניי גוים עם עניי ישראל מפני דרכי שלום. מבואר בדבריו דלאו דווקא גר תושב מותר לתת מתנה, אלא לכל גוי שאינו עובד ע"ז, שהרי הביא דברי חז"ל שמפרנסים עניי גוים מפני דרכי שלום, ולא מוזכר שם שרק לג"ת מותר.

היתר מכירה

על פי דברי החינוך יש שרצו לדון בזה קולא לענין "היתר מכירה", שעיקר הבעיא היא האיסור של לא תחנם, ואם נאמר שאין איסור במי שאינו עובד ע"ז מותר למכור לערבי שהוא מוסלמי ואינו עובד ע"ז.

והיו עוד המצאות כדי להתגבר על איסור לא תחנם, יש שסברו שאם זה רק לזמן אין בעיא של לא תחנם, ויש שסברו שאם אינו מוכר אלא חלק העליון של הקרקע אין בו משום לא תחנם, ויש שסברו שאם מכרו ע"מ לעקר האילנות אין בו משום לא תחנם, ואכמ"ל. [והארכתי בנחלת צבי ח"ה (העומד לצאת לדפוס בקרוב בעזה"י) פרשת בהר].

היכא שמוכר לטובת ישראל

יש שרצו לומר שהיכא שמוכר לעכו"ם לתועלת ישראל אין בו משום לו תחנם, מקורם מדברי הר"ן (פרק השולח) שמה"ט שחרר ר"א עבדו כדי לצרפו למנין, שגדר איסור של "לעולם בהם תעבודו" הוא כמו "לא תחנם" ואינו אסור אלא לתת לו מתנת חנם, אבל אם עושה לטובת עצמו אין כאן איסור. אבל כבר תמה החזו"א שכל זה אינו אלא לגבי האיסור של "מתנת חנם", דכאן אינו חנם, אבל לגבי איסור לתת לו חנייה בקרקע, אפילו לצורך עצמו אסור, הגע בעצמך הרי מקבל כסף.

אין שליח לדבר עבירה

ועי' בשו"ת הר צבי (יו"ד סי' קכג) שלכאורה כל עיקר הטענה של לא תחנם, אינו נוגע להכלל כולו, דאיסור לא תחנם הוא על המוכר ולא הלוקחים והנהנים מהפירות, אך הגאון בעל החזון איש הוסיף בזה דמכיון שלפי הנהוג נעשית המכירה ע"י הב"ד, שהמה מוכרים השדות מדין שליחותן של בעלי השדות, ואם יש איסור על עצם המכירה הרי קיי"ל דאין שליח לדבר עבירה, והמכירה בטלה ולא עשו ולא כלום במכירה שכזו.

אבל כתב בהר צבי שאין זה מוכרח, שהרי הנתיבות המשפט (ריש סימן קפב) כתב וז"ל ותדע דהא לרוב הפוסקים אפילו בשליח לדבר עבירה המעשה קיים, ומאי דאמרינן אין שליח לדבר עבירה אינו אלא חיוב עונש שהמשלח פטור, וכן הוא בתוס' (ב"מ י, ב) לתירוץ קמא.

שליח לדב"ע בשוגג

ובר מן דין הא שיטת התוס' והמרדכי דבשוגג יש שליח לדבר עבירה, וכאן השלוחים המוכרים בודאי ס"ל דאין כאן עבירה ח"ו, דאינם משועבדים לדעת האוסרים במקום שגדולי הדור התירו המכירה, א"כ השליחות אינה בטלה, אך הנמוק"י חולק על שיטת התוס' וס"ל דבכל גווני אין שליח לדבר עבירה בין שוגג ובין מזיד, והש"ך (סי' שמח) מביא עוד ראשונים שחולקים על התוס', ועי' בביאור גר"א (שם ס"ק כז) שמדבריו משמע שהוא מכריע כדעת התוס' דבשוגג יש שליח לדבר עבירה.

אי עביד לא מהני

עוד העירו דבשביל איסור מכירה נאמר אי עביד לא מהני, וכתב הגרצ"פ שהרש"ז מלובלין בעל תורת חסד כתב דבאיסור מכירת שדה לגוי לא נאמר אעל"מ, והטעם משום דאיסור מכירה לנכרי לא תליא בחלות הקנין לנכרי, דאם מכניס עכו"ם בביתו גם בלי שיהא קנוי לו בתורת קנין שהוא שלו דוקא, דאפילו לא קנה הגוי בקנין אלא שהכניסו באופן שלא יכול עוד להוציאו משם ג"כ עובר בל"ת דלא תחנם דלאו בקנין תליא מילתא, ולכן גם אם נאמר דאעל"מ עובר בל"ת דלא תחנם, ולכן לא שייך לומר אעל"מ דבזה לא יתוקן האיסור, כסברת המהרי"ט גבי שוחט בשבת דלא שייך לומר אעל"מ.

אבל יש דיון שלם האם להלכה קי"ל כאב"י או כרבא בסוגיא שאעל"מ. דהנה כתב הרמב"ם (בכורות ו, ה) מעשר בהמה אסור למוכרו כשהוא תמים שנאמר בו לא יגאל, מפי השמועה למדו שזה שנאמר לא יגאל אף איסור מכירה במשמע, שאין נגאל ואינו נמכר כלל, ויראה לי שהמוכר מעשר לא עשה כלום ולא קנה לוקח, ולפיכך אינו לוקח כמוכר חרמי כהנים שלא קנה לוקח, וכמוכר יפת תואר כמו שיתבאר במקומו. עי"ש בלח"מ שמוכח מכאן ששיטת הרמב"ם לפסוק כאב"י ש"אי עביד מהני" ומשו"ה בדרך כלל לוקח, ולכן כאן שלא מהני אינו לוקח.

אבל אין זה פשוט כלל בשיטת הרמב"ם, דיעויין בשו"ת הגרע"א שדן בזה שהרי כתב הרמב"ם (מלוה ולוה ג, א) שאלמנה בין שהיא עניה בין שהיא עשירה אין ממשכנין אותה לא בשעת הלואה ולא שלא בשעת הלואה ולא על פי ב"ד שנאמר ולא תחבול בגד אלמנה, ואם חבל מחזירין ממנו בעל כרחו, וכתב הכס"מ שפסק כרבא ולכן חייב להחזיר. ומדברי המ"מ (ריש הל' גזילה) ג"כ משמע דס"ל בדעת הרמב"ם דהלכה כרבא.

ובהלכות עבודת יוה"כ (ג, ה) פסק הרמב"ם מערבין לקרנות, והיינו דלא כרבא דס"ל אין מערבין לקרנות, וכבר הקשה כן בשו"ת שער אפרים (סי' ס"ז).

אלא ע"כ דהוי ספיקא דדינא אי הלכה כאב"י או כרבא, ולכן בהל' מלוה פסק שצריך להחזיר המשכון דדלמא הלכה כרבא דלא מהני, ולא קני משכון, ומחמת ספק קיימא המשכון בחזקת מרא קמא. ובהלכות בכורות פסק דלא לקי דלמא הלכה כאב"י, דהיכא דלא מהני לא לקי ואין מלקין מספק. ובהלכות עבודת יוה"כ פסק דמערבין לקרנות, היינו משום דס"ל להרמב"ם דמה דאמר ר"י מזה מזה בפ"ע ומזה בפני עצמו, היינו דא"צ לערב, כיון דמשמע ג"כ כ"א בפ"ע, אבל ודאי אם רוצה מערב, דהא משמע ג"כ שניהם יחדיו, וכקושיית תוס' באמת ביומא, ומשו"ה לדידן דמספקא לן הלכה כמאן, הדין נותן דמערבין דזהו ודאי כהוגן אף לר"י.

שיטת המאירי

ויש להצטרף כאן שיטת המאירי (ע"ז כ, א) שכתב וז"ל הא כל שהוא מן האומות הגדורות בדרכי הדתות ושמודות באלהות אין ספק שאף בשאין מכירו מותר וראוי. המאירי חוזר על זה בכמה מקומות בש"ס, עי' בשט"מ (ב"ק לח, א) על היא דאמרינן (שם) עה"פ "עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים" - ראה שבע מצות שקיבלו עליהם בני נח כיון שלא קיימו עמד והתיר ממנו לישאל, וכתב המאירי דמשמע דכל שמקיימין שבע מצוות דינם אצלנו כדינו אצלם, ומעתה אין צריך לומר באומות הגדורות בדרכי דתות ונימוסין. וחשבתי שכל אלו לא נכתבו אלא בשביל הצינזורה, אבל כאן מוסיף המאירי וז"ל וכבר אמרו שולח אדם ירך לנכרי, ר"ל שבזה רצה ליישב קושיית הרשב"א למה מותר לתת לו ירך הרי עובר בלאו דלא תחנם, ולדבריו ניחא דמירי בגוי שגדור בדרכי הדתות וכו'.

עונש

ממשיך החינוך שהעובר על זה ושיבח עובדי עבודה זרה ומעשיהם, זולתי בענין שימצא שבה יתר מאד לאומתנו מתוך שבחם, עבר על לאו זה, ואין בו מלקות לפי שאין בו מעשה, אבל ענשו גדול מאד כי הוא סיבה לתקלה מרובה שאין לה תשלומין, כי הדברים ירדו לפעמים בחדרי בטן השומעים, וכל יודע דעת יבין זה. וכתב המנ"ח ולפ"ז במתנת חנם דהוי מעשה שפיר ילקה.

לאו שבכללות

ויש להעיר למה אין אן משום לאו שבכללות, הרי הלאו הזה כולל ג' דברים והוי כמו לא תאכל על הדם. ותל' המנ"ח דהכל אחד כמו לאו דמלאכת יום טוב, ר"ל כמו שכתבו הראשונים שהעושה מלאכה ביו"ט לוקה אע"ג דלאו דלא תעשה כל מלאכה כולל ל"ט מלאכות, אלא דהכל "שם אחד" שאין כאן אלא ל"ט אופנים של עשיית מלאכה, וה"נ כתב המנ"ח לעניינו כל הג' איסורים הם של אחד של נתינת חן. אבל לכאורה דבריו תמוהים דתינת האיסור של מתנת חנים והאיסור של נתינת חן, אבל האיסור של חנייה בארץ י"ל שאינו משום נתינת חן שהרי מקבל כסף בשביל זה. וי"ל שס"ל להמנ"ח שהיות ויסוד האיסור הוא כמש"כ הרמב"ם שאם לא יהיה להם קרקע ישיבתן ישיבת עראי היא, ולכאורה כוונתו כמש"כ החינוך (מצוה צד) בהאיסור שלא לשכן עובדי עבודה זרה בארצנו, שנאמר (שמות כג, לג) "לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי", וכתב החינוך ששרשי המצוה הוא מה

שנגלה בכתוב, בשביל שלא נלמוד מכפירתם, א"כ זה אותו שורש של איסור מתנת חנם ונתינת חן. אבל אפשר לפרש דברי הרמב"ם מצד מצות יישוב א"י שאם אינו כאן אלא בתורת עראי לא נחשב שהוא מיושב.

שוב מצאתי במהר"ם שיק (מצ' תכו) שבפשטות הו"ל לאו שבכללות משום שכולל גם חניה בקרקע, אלא שהחינוך לשיטתו שלא מביא האיסור של חניה בקרקע באיסור של לא תחנם אלא כמצוה בפנ"ע (מצ' צד) כמו שהבאנו לעיל, ולכן לא הו"ל לאו שבכללות, שהאיסור של מתנת חנם והאיסור של נתינת חן קשורים אחד להשני. ולפי הרמב"ם ששלשתן נכללים בלא תחנם אה"נ הו"ל לאו שבכללות. ובאמת הרמב"ם (סנהדרין יח) אינו מונה לאו דלא תחנם באלו שלוקין עליו.

ובספר כפתור ופרח (פרק י) ג"כ כתב דהו"ל לאו שבכללות וז"ל ואין ספק שהוא לאו שבכללות שאין לוקין עליו, דתניא (ע"ז כ, א) לא תחנם, לא תתן להם חנינה, ד"א, לא תתן להם חנייה בקרקע, ד"א, לא תתן להם מתנת חנם, ד"א לא תתן להם חן, דאמר רב יהודה אמר רב (ערכין יד, א) אסור לאדם לומר כמה נאה גוי זה. וכן הענין בלאו דלא תאכלו על הדם (ויקרא יט, כו), והרבה כיוצא בהם.

היכא שאפשר לעבור בלי מעשה

עוד מביא המנ"ח שלענין מוכר קרקע בא"י כתב החינוך שאין לוקין עליו משום דהו"ל לאו שאב"מ כיון דאפשר בלא מעשה. ותמה עליו שבמצוה "שלא נמכור מעשר בהמה" (מצוה שסא) כתב דאין לוקין לפי דאין מכירתו מכירה דלא אהני מעשיו, וכן בחרמי כהנים וביפ"ת לא כתב כיון דאפשר בלא מעשה.

מסירת דירה בצוואה לפיליפיני

בספר חשוקי חמד (ע"ז כ, א) נשאל על מעשה שהיה בבן שהיה עסוק מאד בעסקיו, ואביו הזדקן ולא היה יכול להסתדר בעצמו, והביא לאביו עובד זר (פיליפיני), כדי שיעזור לאביו, הבן הגיע מדי פעם לבקר את אביו, וראה שהפיליפיני מתנהג מאד יפה לאביו, וגם האב תמיד שיבחו, וסיפר שהוא מתנהג אליו יפה. יום אחד כשהבן הגיע לבקר את אביו, קרא האב לבן לחדרו, ומסר לו צוואה, וביקש ממנו לפתחו רק לאחר פטירתו, ולקיים את כל הכתוב בה, הבן שמע בקול אביו, ולא פתח את הצוואה, לאחר פטירת האב, פתח הבן את הצוואה, ונדהם לקרוא שהאב משבח מאד את הפיליפיני על עזרתו בשנים האחרונות לחייו, ולכן הוא מוריש לו את הדירה, עם החצר הגינה והדשא שמסביב, וכתב בצוואה שהחתיים עליו שני עדים שהוא הקנה לו זאת כדין.

ושואל הבן, האם מותר לי להעלים את הצוואה ולגנוב את העכו"ם, ולא בגלל הממון, אלא כדי שלא להכשיל את אבי בכמה עבירות חמורות, לא תחנם - לא תתן להם חנייה בקרקע. לא תחנם - לא תתן להם מתנת חנם, ושאסור לתת לגוי שדה בארץ ישראל, שעל ידי זה, מפקיע אותה מידי מעשר.

עיי"ש דיש לדון בכמה ענינים, א. אולי המתנה בטלה, שהרי מסתבר שאם האב היה יודע שהוא עובר בזה איסורים חמורים, לא היה נותן את הדירה לנכרי. ב. כאשר הבן לא יתן את הדירה לעכו"ם, האם יציל את אביו מאיסור לא תחנם, או שמא כיון שהאב נתן, האיסור כבר נעשה. ג. מה הדין כאשר הנכרי יודע שהוא קיבל את הדירה, והוא דורש אותה, אך אינו יכול להוציאו בערכאות, האם מותר לבן לגנוב ממנו את הדירה. ד. מה הדין כאשר הנכרי אינו יודע ואינו מבין שקיבל את הדירה, האם מותר לבן להעלים זאת ממנו.

ועיי"ש באריכות וכתב שישנה סברא נוספת לבטל את המקח, לפי מה שפסקו הסמ"ע והט"ז (חו"מ סימן רח) כרבא הסובר שכל מידי דעביד רחמנא לא תעביד, אי עביד לא מהני, באופן שעל ידי ביטול המקח, יתברר שלא עבר על איסור, וא"כ בעניננו הרי אם המקח יתבטל נמצא שהאב לא עבר על איסור, וא"כ יש מקום לומר שהמתנה בטלה.

מתנת חנם

יש לדון האם מותר לתת מתנה לגוי שאינו ע"ז, וכבר הבאנו דברי החינוך שלא תחנם אינו אלא בעע"ז, וכ"ה בשו"ת הרשב"א (ח"א סימן ח) עיי"ש שדן השואל על ההיא (חולין צג, ב) דשולח אדם ירך לנכרי, איך יתישב עם מה שאמרו אסור לתת מתנת חנם. ותי' השואל דהוא דשולח ירך לנכרי לא לחנם אלא לגמול למה שקדם, או בגוי שאינו עובד ע"ז, והרשב"א הסכים אתו. וכתב דמקרא מלא דבר הכתוב (דברים י"ד) לגר אשר בשעריך

תתננה ואכלה או מכור לנכרי, וכש"כ לר"מ דאמר אחד גר ואחד גוי בין במכירה בין לנתניה ולא אמר הכתוב במכירה בגוי ונתניה בגר אלא להקדים נתניה דגר למכירה לגוי, וסתם מתניתין כרבי מאיר. ועוד שלא אמרו אלא מתנת חנם הא לסבה אפילו במקום שיעזרנו הגוי או יתן לו להבא מותר שאין זו מתנת חנם. וכן אפילו משום דרכי שלום. ואמרינן בפרק בתרא דע"ז (סז, ב) רב יהודה שדר קורבנא לאבידרנא ביום אידו, אמר ידענא ביה דלא פלח לע"ז, וכן רבא שדר קורבנא לבר שישך.

אמנם הש"ך (יו"ד סי' קנא ס"ק יח) על ההיא דאיתא בשו"ע (יו"ד קנא, יא) שאסור ליתן מתנת חנם לעובד כוכבים שאינו מכירו, כתב בשם הב"י (חו"מ סי' רמ"ט) דכל עובד כוכבים במשמע אפילו ישמעאל (שאינו עובד ע"ז) לאפוקי גר תושב דלא ופשוט הוא.

היכא שאין היהודי מפסיד

נשאלתי האם מותר לתת לגוי דבר שהיהודי אין לו שום תועלת ממנו כגון מכשיר טוסטר שנהיה "טריף", והנה בספר חק יעקב (תמח, יב) על ההיא דכתב המחבר (שם סעי' ג) שחמץ של ישראל שעבר עליו הפסח, אסור בהנאה, ואם מכרו או נתנו לאינו יהודי שמחוץ לבית קודם הפסח מותר, דן למה אין כאן איסור של לא תחנם, וצייד דאולי מותר ליתנו לו כיון שאינו שוה לו כלום ואסור בהנאה.

היכא דהוי תועלת ליהודי

כידוע ש"מנהג העולם" לתת לעובדים (כגון לדוואר - postman בזמן "חגם" מתנות, כגון בקבוק יי"ש) והשאלה האם יש בזה משום לא תחנם. והנה איתא בשו"ע (יו"ד קנא, יא) אסור ליתן מתנת חנם לעובד כוכבים שאינו מכירו, וכתב הט"ז (ס"ק ח) דגם זה נכלל בלא תחנם לא תתן להם מתנות חנם, אבל אם מכירו לא הוה עלייהו שם מתנה אלא כמכירה שהרי ישלם גמולו או כבר שילם לו. א"כ לכאורה מותר לתת מתנה לדוואר דאחרת כשיהיה שלג יזרוק דברי הדואר "בטעות" לשלג. וידועים הם דברי הראשונים (רמב"ן רשב"א ור"ן) בההיא שר"א (גיטין לח, ב) ששחרר עבדו כדי לצרפו למנין, ותמהו הרי עובר משום "לעולם בהם תעבדו", וכתבו הראשונים שדומה לאיסור לא תחנם שאינו אלא היכא שהיהודי אינו מרוויח, וכאן שחררו בשביל התועלת של עצמו ולא בשביל העבד.

אלא שבמקרה שאין ההנאה מגיע לו מהגוי אלא שע"י הנתניה יצא תועלת צדדי ליהודי, דנו בזה הראשונים ואחרונים, דיעויין בריב"ש (תסח) שכתב שלתת כלי שאינו טבול לגוי כדי שישאל ממנו הכלי יש בו משום לא תחנם, משום שאינו מרוויח מעצם המתנה אלא שע"י יכול לשאול ממנו בחזרה. אמנם בשו"ת כתב סופר (או"ח סימן סא) תי' דיתן לנכרי שקיבל טובה ממנו או לשכנו דשרי כמ"ש תוס' הולין גבי שולח אדם ירך לנכרי. אבל כדברי הרשב"ש דייקו מהח"י הנ"ל שהק על נתנת חמץ לגוי בעובר משום לא תחנם אע"פ שמרוויח בזה שאינו עובר בבל יראה, ויכול לקנות ממנו בחזרה אחרי פסח. אבל לכאורה בראשונים הנ"ל מבואר לא כך, שהרי בההיא דר"א אין התועלת מגיע מהעבד אלא בזה שאח"כ יכול לצרפו למנין, ודו"ק. שו"מ בשו"ת כת"ס הנ"ל שג"כ הוכיח מהראשונים הנ"ל שכל שיש תועלת ליהודי אין כאן משום לא תחנם.

עוד יש להסתפק האם מותר לתת "טיפ" למי שעשה לו שירות, כגון נהג מונית היכא שכך נהוג, או למי שניקה לו המכונית וכו'. ונראה שהיכא שדעתו לחזור למקום א"כ יש תועלת להבא שהפועל יבין שאם יעשה מלאכתו נאמנה יהיה כדאי לו. אבל היכא שזה חד פעמי איזה היתר יש, וראיתי בספר פתחי חושן (ח"ח פרק טו הע' ב) וז"ל ונראה דה"ה שמותר לתת לפועל עכו"ם באמצע עבודתו, שבזה יעבוד יותר, ואף לאחר העבודה מה שנהגו להוסיף, נראה שזה בכלל דרכי שלום, כיון שנהגו כן. ולפי"ז היא שאין מנהג קבוע לתת טיף יהיה אסור.

נתינת חן

האיסור השלישי הוא נתינת חן, והובא בשו"ע (יו"ד קנא, יד) וז"ל אסור לספר בשבחן של עובדי כוכבים, אפילו לומר כמה נאה עובד כוכבים זה בצורתו, קל וחומר שיספר בשבח מעשיו או שיחבב דבר מדבריו. אבל אם מכוין בשבחן להודות להקב"ה שברא בריה נאה כזו, מותר. ולפי"ז לכאורה אין היתר לומר על "שחקן" כדורגל או כדורסל גוי שום שבח, וה"ה לומר על איזה פרופסור (למשל אינשטיין) שהוא חכם גדול, שע"י זה עלול ללמוד ממעשיו הגרועים, אא"כ נאמר שהאיסור אינו אלא בז' אומות, וכבר הבאנו מהראשונים שאין הבדל. אמנם

בתורה תמימה (דברים ז, ב בהערות) כתב שגם האיסור של חניה בקרקע וגם האיסור של מתנת חנם אינו אלא בז' אומות, וז"ל כלומר לא יהיו להם חן בעיניך, והיינו שאסור לספר בשבחם ובשבח מעשיהם ולחבב דבר מדבריהם וכדומה, וגם זה איירי רק בשבעה אומות. אבל כאמור זה דלא כתוס'.

היכא שהגוי כבר מת

והנה בשו"ת ציץ אליעזר (חלק טו סימן מז) נשאל על מה שמצינו להרמב"ם ז"ל ששבח את אריסטו וכדומה, לדוגמא מש"כ בפירה"מ (אבות פ"א מ"ו) וז"ל ומה טוב מאמר אריסטו "החבר" - אחר שהוא אתה. וכזאת נהגו כמה גדולים מגדולי ישראל, הא הרמב"ם פוסק דאסור לספר בשבחן ואפילו לומר כמה נאה עובד כוכבים זה בצורתו, קל וחומר שיספר בשבח מעשיו או שיחבב דבר מדבריהן שנא' לא תחנם לא יהיה להם חן בעיניך מפני שגורם להידבק עמו וללמוד ממעשיו הרעים.

עי"ש שדן באריכות למצא כמה היתירים, אבל לכאורה התי' הפשוט הוא שאריסטו כבר מת לפני זמן הרמב"ם א"כ ליכא חשש שילמד ממנו, ולכן הרשה לעצמו לשבח.

היכא שיש תועלת להיהודי

ויש לדון האם היכא שהיהודי מפיק תועלת בזה שמשבח להגוי יש איסור, כגון שמשבח לשכיניו כדי שיהיה יחסים טובים ביניהם וכו', או לעוזרת הבית כדי שתעבוד יותר במרץ. ויש מקום מסברא לחלק בין נתינת חן למתנת חנם, שבמתנת חנם אם יש לו תועלת אין זה "חנים", משא"כ נתינת חן עצם זה שמשבח יביא שילמוד ממעשיו, שאם אתה מעריך אותו אז קיים החשש, אא"כ נאמר שאם אינו אלא מן השפה ולחוץ אז אין חשש, אבל הרי החיצוניות משפיעים על הפנימיות.

ועי' באנציקלופדיה תלמודית (כרך לד, לא תחנם) שנחלקו בזה האחרונים, יש מן האחרונים שסוברים, שאינו אמור במקום שנותן חן לעכו"ם לצורך עצמו, כגון שהעכו"ם הוא שכנו או אוהבו, והוא משבח אותו, כדי לקבל ממנו איזו שהיא הנאה, שהאיסור אינו אלא ברגש החנינה, ולא בדורש טובת עצמו. השיטה הראשונה הוא של הפלפולא חרפתא (ע"ז פ"א סימן יט, ד) שהרא"ש כתב וז"ל "לא תתן להם חן" מסייע ליה לרב יהודה דאמר רב יהודה אמר רב אסור לאדם לומר כמה נאה עובד כוכבים זה. תניא בתוספתא (פ"ג) בד"א בעובד כוכבים שאינו מכירו או שהיה עובר ממקום למקום, אבל אם היה אוהבו או שכיניו מותר. שאין אלא כמוכרו לו, וכתב הפ"ח כלומר שאינו מתנת חנם אלא כמוכר לו דמי שהרי ע"י שהוא אוהבו או שכיניו הוא שאומר כן ומקבל גם ממנו הנאה מה. מבואר בדבריו שגם לענין נתינת חן מועיל מה שמקבל תרומתו.

אבל יש שהוכיחו מאותה שאמרו שגודלת לא תגדל את הנכרית, שאף על פי שאומנותה בכך ועושה בשכר אסור, שהרי האיסור אינו מחמת שמהנה לעכו"ם בחנם, אלא כדי שלא ילמד ממעשיו. והוא מה דאיתא בירושלמי (ע"ז פ"א הלכה ט) ר"ש רבי אבהו בשם רבי יוסי בר חנינה גודלת ישראל לא תגדל את הנכרית, משם לא תתן עליהם חן.

החולק על הפ"ח הוא שו"ת בצל החכמה (ח"א סימן מו), ועי"ש שבשו"ע (יו"ד קנא, יא) לענין מתנת חנם כתוב רק בגוי שאינו מכיר, ואילו בסעי' יד לענין האיסור לספר בשבחן של עובדי כוכבים, לא הוזכר כלל שדווקא באינו מכיר. והא דמדייק הפ"ח מהרא"ש שלפום ריהטא הביא דתוספתא אחרי שהזכיר הדין של נתינת חן, כתב הבצה"ח שעיינתי בתוספתא (סופ"ג דע"ז) ושם לא נזכרה כלל הך דרשה דלא תתן להם חן, רק דרשה דלא תחנם לא תתן להם מתנת חנם ועלה קא מסיים בד"א בזמן שאינו מכירו כו', הרי דאיסור מתנת חנם בלבד כ' התוספתא להתיר במכירו. גם התוס' ע"ז (כ, א) הביאו כן בשם התוספתא לענין איסור מתנת חנם, ופשוט שגם הרא"ש לא הביא תוספתא זו אלא כלפי מש"כ לפני זה בסמוך, ד"א לא תתן להם מתנת חנם. ואולי ט"ס יש בדברי הפלפולא חרפתא ובמקום "שאומר" כן צ"ל "שעושה" כן, וקאי אנתנית מתנה לעכו"ם.